

RECENZJA

rozprawy doktorskiej ks. mgra lic. Mariana Salamona

pt.

*Powołania kapłańskie i zakonne na terenie obecnej diecezji ełckiej
w latach 1945-1998*

Olsztyn 2019, mps ss. 381

Powołania do stanu kapłańskiego i zakonnego mają fundamentalne znaczenie dla Kościoła, warunkują bowiem intensywność działalności duszpasterskiej a także jego przyszłość. Jest bowiem rzeczą oczywistą, że bez nowych powołań działalność Kościoła byłaby poważnie zagrożona, czy wręcz niemożliwa. Ze zrozumiałych zatem względów pracę doktorską poświęconą tej problematyce należy uznać za potrzebną i oczekiwaną, zarówno ze względów naukowych, jak i praktycznych. Jej wartość jest tym większa, że także w Polsce zaczynamy doświadczać braku powołań i Kościół coraz większą uwagę poświęca temu problemowi.

1. Problematyka i struktura pracy

Problematyka recenzowanej pracy dotyczy powołań kapłańskich i zakonnych na terenie obecnej diecezji ełckiej w latach 1945-1998. Znaczenie tej problematyki dla refleksji naukowej i praktycznej działalności Kościoła, jak również szeroki przedział czasowy sprawiają, że podjęcie tego tematu badawczego należy ocenić bardzo pozytywnie. Bez wątpienia tego rodzaju pracy przyczyniają się do rozwoju dyscypliny naukowej, zwłaszcza szeroko pojętej teologii pastoralnej oraz wpisują się w najbardziej newralgiczne problemy współczesnego Kościoła.

Recenzowana praca składa się z wykazu skrótów, wstępu, pięciu rozdziałów, zakończenia, wykazu tabel, bibliografii i aneksu. Struktura rozprawy jest logiczna a

poszczególne rozdziały konsekwentnie rozwijają analizowaną problematykę. W pierwszym rozdziale Autor przedstawia ogólną charakterystykę terenu obecnej diecezji ełckiej, tj. rys historyczny, przemiany po 1945 roku a zwłaszcza życie religijne. W rozdziale drugim autor charakteryzuje stan i dynamikę powołań na terenie dzisiejszej diecezji ełckiej. Kolejny rozdział poświęcony został historycznym i społecznym uwarunkowaniom powołań kapłańskich i zakonnych. Rozdział czwarty dedykowany jest korelacji pomiędzy duszpasterstwem ogólnym i specjalistycznym a rozwojem powołań kapłańskich i zakonnych. Zwieńczeniem pracy jest rozdział na temat rodziny jako środowiska powołań.

Struktura rozprawy nie budzi zastrzeżeń. Wynika ona z dobrze dobranej i zastosowanej metodologii. Autor rozprawy słusznie zastosował w niej metodę opisową, porównawczą, statystyczną i socjologiczną.

2. Ocena merytorycznego aspektu rozprawy doktorskiej

Dokonując oceny rozprawy w aspekcie merytorycznym trzeba najpierw zauważyć, że sam Autor precyzyjnie określa przedmiot badań (s. 6), definiując termin „powołanie”. W tym kontekście odwołuje się do literatury nie tylko polskiej, ale również obcojęzycznej. Przeprowadzone analizy oparte są o solidne źródła wytworzone i zastane a także obszerną literaturę wielojęzyczną. Źródłami wytworzonymi są wypełnione podczas przeprowadzonych badań empirycznych kwestionariusze ankiety. Do źródeł zastanych Autor zaliczył m.in. prawidłowo dobrane, liczne dokumenty Kościoła, w tym orędzia na Światowy Dzień Modlitw o Powołania. Dobór źródeł i obszernej literatury świadczy o dużej erudycji Księdza Doktoranta. Doskonale orientuje się on także w badaniach prowadzonych na temat powołań we wszystkich znaczących ośrodkach naukowych w Polsce. Bardzo dobrze przedstawia aktualny stan badań na temat powołań i wskazuje w nich lukę, którą uzupełnia recenzowana praca. Bez wątplenia świadczy to o dojrzałości naukowej Autora i kompetencjach w badanym obszarze wiedzy.

Na uznanie zasługuje także naukowe i precyzyjne określenie problemu badawczego rozprawy. Tak jak to jest powszechnie przyjęte, został on sformułowany

w formie następującego pytania: Jakie czynniki warunkowały poziom powołań kapłańskich i zakonnych w parafiach obecnej diecezji ełckiej w latach 1945-1998?

W teologii pastoralnej do rzadkości należy formułowanie hipotez badawczych, ale coraz częściej taka praktyka jest wymagana przez gremia recenzujące, np. Narodowe Centrum Nauki. Z tego względu z uznaniem należy przyjąć fakt, iż Ksiądz Doktorant w swojej pracy sformułował takie hipotezy. Słuszna wydaje się także hipoteza główna: „na dynamikę powołań kapłańskich i zakonnych na terenie diecezji ełckiej wpływały czynniki historyczne, społeczne, kulturowe i religijno-duszpasterskie” (s. 16). W tym kontekście rodzi się jednak pytanie, czy przy tak sformułowanym problemie badawczym i hipotezie głównej, nie lepiej byłoby nieco inaczej sformułować tytuł rozprawy, np. *Uwarunkowania powołań kapłańskich...*

Na podkreślenie zasługuje fakt, że w celu weryfikacji hipotez badawczych autor przeprowadził badania empiryczne wśród księży inkardynowanych do diecezji ełckiej. W ten sposób rozprawa wnosi nową wiedzę do dziedziny i dyscypliny nauk teologicznych a w ten sposób zasługuje na miano pionierskiej. Jest to szczególnie istotne w dobie wielu opracowań powielających te same wyniki badań. Próba badawcza, wynosząca najpierw 204 osoby, a następnie 148, jest wystarczająca w tego typu pracach a nawet przewyższająca standardy w tej materii i upoważnia do wyciągnięcia wiarygodnych wniosków. Analiza materiału empirycznego nie budzi zastrzeżeń, doktorant wykazał się tu rzetelnością i skorzystał z profesjonalnych obliczeń dokonanych przy współpracy z agendami Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II.

W aspekcie merytorycznym analizy historyczne są bardzo ciekawe, choć może nieco brakuje własnego komentarza i opinii Autora. Udane są zwłaszcza analizy czasów powojennych, przede wszystkim dotyczące walki z Kościołem ze strony władz socjalistycznej Polski. Ksiądz Doktorant słusznie stosuje zstępujący tok refleksji, wychodzi najpierw od wydarzeń ogólnopolskich a następnie koncentruje się na terenach będących przedmiotem analiz w rozprawie doktorskiej.

Kopalnią wiedzy jest paragraf zatytułowany *Duszpasterstwo i życie religijne na terenie diecezji*. Doktorant podaje m.in. rodzaje parafii i czas ich powstania czy ilość wiernych. Rozróżnia nawet sytuację religijno-wyznaniową na Suwalszczyźnie i Ziemi

Mazurskiej (s. 44). Podczas przedstawiania stanu powołań w diecezji słusznie przeprowadza analizę danych ilościowych, rozkładu terytorialnego oraz zależności stanu powołań od dynamiki demograficznej.

Bardzo cenne są dane statystyczne, zwłaszcza w wymiarze historycznym (s. 51). Ksiądz Doktorant podaje dane dotyczące nie tylko seminarium duchownego w Olsztynie, ale również w Łomży (s. 49-50) i oczywiście w Ełku, po jego powstaniu. Całość analiz wzbogacają mapy obrazujące omawiane zagadnienia. Poprawność merytoryczną i przejrzystość prezentacji tej części rozprawy można uznać za bardzo dobrą.

Ciekawe są refleksje nad istotą powołania. Ksiądz Doktorant ujmuje istotę problemu, błędne jest jednak określenie osoby duchownej (s. 70). Autor pisze bowiem, że „za osoby duchowne uważa się te, które przyjęły święcenia kapłańskie lub złożyły profesję zakonną i w tym stanie konsekwentnie trwają” (s. 70). Tymczasem, osobami duchownymi są osoby, które przyjęły święcenia. Kodeks Prawa Kanonicznego stwierdza w tej materii: „Z ustanowienia Bożego są w Kościele wśród wiernych święci szafarze, których w prawie nazywa się duchownymi, pozostałych zaś nazywa się świeckimi” (KPK, kan. 207, par. 1). Z kolei Doktorant przekonująco argumentuje, że autorytet Kościoła w społeczeństwie znacząco wpływa na ilość powołań kapłańskich (s. 75). Jest to szczególnie istotne w kontekście współczesnych problemów z wiarygodnością. Ciekawe są także dane dotyczące różnic pomiędzy diecezją łomżyńską a warmińską, z których powstała diecezja ełcka. W tej pierwszej dużo wyższy odsetek seminarzystów ukończył seminarium i przyjął święcenia kapłańskie (s. 78). Wprowadzenie zmiennej regionu geograficznego Mazur lub Suwalszczyzny też należy uznać za wzbogacającą pracę. Autor formułuje ciekawe wnioski, że rejony turystyczne są ubogie w powołania (s. 325). Jeszcze ciekawe byłoby pogłębienie tych analiz i wskazanie na przyczyny takich zjawisk.

Pionierskie są dane na temat miejsca wyświęcenia kapłanów pochodzących z terenów dzisiejszej diecezji ełckiej czy też przynależności powołanych do poszczególnych zgromadzeń zakonnych (s. 88-90). Zwraca uwagę kompleksowe ujęcie problematyki, obejmujące także powołania misyjne.

Warto zauważyć, że Ksiądz Doktorant dzieli analizowany okres na podokresy mające swoją specyfikę. Choć przedstawianie danych z innych, krótszych okresów (np. 1991-1998) może nieco zaciemniać obraz, z drugiej jednak strony wprowadza nowe zmienne i czynni pracę jeszcze bardziej pogłębioną.

W rozdziale trzecim autor analizuje wpływ czynników historycznych, społecznych i kulturowych na poziom powołań duchownych. Doktorant podejmuje refleksje m.in. nad sytuacją polityczną po II wojnie światowej i przejmowaniem kościołów poewangelickich (s. 139). Autor zwraca uwagę także na takie czynniki jak Wielka Nowenna przed Tysiącleciem Chrztu Polski. Ciekawe są również analizy dotyczące uwarunkowań społecznych, w tym pochodzenia społecznego księży i siostr (s. 161-172). Do ciekawostek można zaliczyć przytoczone wyniki badań nad preferowanymi lekturami księży z lat szkolnych (s. 186) czy zaangażowanie przywódcze w strukturze klasy szkolnej (s. 187). Uwzględnienie powyższych kwestii sprawia, że praca posiada niepodważalny walor nowości.

W czwartym rozdziale przedmiotem analizy stały się takie zagadnienia jak geneza powołań i ich motywacje, wpływ religijności środowiska parafialnego, inicjatywy duszpasterstwa ogólnego i specjalistycznego na rozwój powołań. Ostatni rozdział poświęcony został rodzinie jako środowisku rozwoju powołań. Ksiądz doktorant zwraca uwagę na klimat religijny w rodzinie, akcentuje zwłaszcza rolę matek. Ciekawe są wnioski dotyczące początków powołania już w szkole podstawowej, religijności późniejszych księży, roli parafii w odkrywaniu powołania, głównego motywu, którym jest służba Bogu i ludziom.

Wszystkie analizy należy ocenić jako rzetelne i pogłębione. Może jednak rozdział poświęcony rodzinie powinien być pierwszym uwarunkowaniem, gdyż zarówno chronologicznie jak i merytorycznie rodzina jest pierwszym środowiskiem wychowawczym? Niektóre treści wydają się także poboczne w odniesieniu do problemu rozprawy, np. spotkanie środowisk twórczych diecezji ełckiej w 2000 roku (s. 62). Wydaje się, że nie ma potrzeby opisywania wydarzeń spoza ram czasowych ustalonych dla tej rozprawy (1945-1998).

Bez wątpienia cennym wkładem Księdza Doktoranta, są sformułowane wnioski pastoralne dotyczące m.in. formacji formatorów czy tworzenia nowych, adekwatnych do współczesnych uwarunkowań programów duszpasterskich i katechetycznych.

Podsumowując aspekt merytoryczny recenzowanej rozprawy trzeba stwierdzić, że nie budzi on zastrzeżeń. Określenie problemu i problematyki rozprawy oraz hipotez badawczych jest precyzyjne i pogłębione. Przeprowadzone, rzetelne analizy, oparte o wiarygodne źródła, w tym wytworzone w postaci materiału empirycznego, prowadzą do pionierskich wniosków i w konsekwencji do przekonującego rozwiązania problemu całej dysertacji sformułowanego we wstępie.

3. Ocena aspektu formalnego

Praca napisana została językiem poprawnym i komunikatywnym, co sprawia, że jej lektura nie rodzi najmniejszych problemów. Na uwagę zasługuje także poprawność gramatyczna i stylistyczna. Pomimo zachowanej staranności, Doktorant nie uniknął kilku błędów literowych, ale jest to zrozumiałe, przy tak obszernej pracy. W tym kontekście można wymienić następujące pomyłki, *specjalistyczna* (s. 3); *Niewątpliwie* (s. 18); *świeceń* – s. 70, *Duże-go* (s. 81), itp. Zdarzają się także podwójne kropki (s. 49), czasami wielka litera jest tam, gdzie nie ma takiej potrzeby (np. s. 70) czy brak spacji (s. 112). Powyższe kwestie w żaden sposób nie umniejszają dużej wartości pracy.

Trzeba jednak jeszcze raz podkreślić, że rozprawa jest przygotowana bardzo starannie. Opinię tę można odnieść także do przypisów, bibliografii załącznikowej i aneksu. Ksiądz Doktorant konsekwentnie zastosował przyjęty przez siebie styl zapisywania przypisów. Bibliografia załącznikowa została poprawnie podzielona na źródła i literaturę przedmiotu.

4. Kwestie do wyjaśnienia i dyskusji

Na kanwie recenzowanej rozprawy rodzą się dalsze pytania. W związku z tym proszę o wyjaśnienie dwóch kwestii:

- Jak można wyjaśnić różnice w odniesieniu do powołań do służby Bożej pomiędzy dawną diecezją warmińską a łomżyńską, z których powstała diecezja ełcka? Jakie uwarunkowania miały wpływ na te różnice?
- Jakie postulaty sformułowałby Ksiądz Doktorant pod adresem współczesnych duszpasterzy i katechetów w kontekście troski o powołania?

5. Wniosek końcowy

Recenzowana rozprawa doktorska stanowi naukowe opracowanie ważnego obszaru wiedzy dla nauk teologicznych oraz dla praktyki Kościoła katolickiego w Polsce. Autor rozprawy wykazał się dobrą znajomością warsztatu naukowego i na podstawie dobrze dobranych źródeł oraz literatury przedmiotu poprawnie rozwiązał problem dysertacji i zweryfikował hipotezy badawcze. Z powyższych względów praca spełnia wszystkie warunki stawiane rozprawom doktorskim. Stawiam więc wniosek o dopuszczenie ks. mgra lic. Mariana Salomona do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Ks. dr hab. Paweł Mąkosa, prof. KUL

Ks. Paweł Mąkosa